

II. Meşrutiyet'ten Birinci Dünya Savaşı Başlangıcına Devrin Siyasi Olaylarına Genel Bir Bakış

Mustafa Fırat Gül*

ORCID: 0000-0001-9023-4131

Öz

19. ve 20. yüzyıllar sadece Türkiye açısından değil aynı zamanda başta Avrupa olmak üzere dünyanın pek çok ülkesi için de hızlı, hareketli, karışık ve şaşırtıcı geçmiştir. Osmanlı Devleti'nin son bir buçuk asrı hep savaşlarla geçmiştir ve bu savaşların tamamına yakınına da kaybetmiştir. 19. yüzyılda dünyanın farklı yerlerindeki gelişmelerin de etkisiyle Osmanlı Devleti'nde mutlak monarşinin tesirini kaybetmesi ve meşrutiyetin tesis edilmesi için siyasi hareketler başlamıştır. Mutlak monarşinin son bulması için Jön Türklerin başlattığı hareket İttihat ve Terakki ile demokrasi yolunda önemli bir aşama olarak neticelenmiştir. 1908'de yeniden yürürlüğe giren II. Meşrutiyet sonrasında muktedir olan İttihat ve Terakki'nin demokrasinin gereğini yerine getirdikleri söylenemez. Hayal ile ideal birbirine karışmış ve kısa sürede yıkıcı savaşlara girilmiştir. Kaybettiğinin daha fazlasını almak hırsıyla girilen 1. Dünya Savaşı Osmanlı'nın sonu olmuştur. Yakın dönem Türk tarihinin çok önemli bir aşaması olan II. Meşrutiyet ve hemen sonrasına odaklanan çalışma o dönemi anlama gayretidir. Cihan Harbinin başlangıcına kadar olan süreyi yorumlamaktan ibarettir.

Anahtar Kelimeler: II. Meşrutiyet, II. Abdülhamit, İttihat ve Terakki Partisi, 1. Dünya Savaşı

Gönderme Tarihi:15/05/2020

Kabul Tarihi:22/06/2020

* Dr, E-Mail: mustafafiratgul@gmail.com

An Overview of The Political Events of The Period from II. Meşrutiyet (Second Constitutionalism) to The Beginning of World War I

Mustafa Fırat Gül

ORCID: 0000-0001-9023-4131

Abstract

19th and 20th centuries, elapsed rapidly, vigorously (movingly), complexly and surprisingly in terms of not only Turkey but also for many countries in the world including Europe. The last one and a half centuries (150 years) of the Ottoman State have always passed through wars and Ottoman State lost almost all of these wars. In the 19th century, also with the influence of developments in different parts of the world, political movements began in order to lose effect of the absolute monarchy and to proclaim (establish) the constitutionalism. The movement initiated by the Young Turks to end the absolute monarchy resulted in an important step towards democracy with Union and Progress. It cannot be said that the Committee of Union and Progress, which became a power (come into power) after II. Meşrutiyet (the Second Constitutional Monarchy/Constitutionalism) that entered into force again in 1908, fulfilled the requirement of democracy. Dream and ideal mingled and destructive wars were entered (gone) into in a short time. The First World War (World War I), which was taken (entered) with the ambition of getting more of what was lost, was the end of the Ottoman Empire. The work that focuses on the II. Meşrutiyet (The Second Constitutionalism) which has been a very important stage of Turkish history in the recent period, and its immediate post (after), tried to understand that period. It consists in interpreting the time until the beginning of World War I.

Keywords: II. Constitutionalism, Abdul Hamid II (Sultan), Union and Progress Party, World War 1.

Received Date: 15/05/2020

Accepted Date: 22/06/2020

Обзор политических событий перехода к Первой мировой войне, начиная с мещрутийета (конституционализм)

Резюме

19-й и 20-й века с точки зрения не только Турции, но и многих стран, включая Европу, были подвижны, сложны и удивительны в истории. Последние полтора столетия Османское государство всегда проходило через войны и почти во всех потерпело поражение . В XIX веке под влиянием событий, происходивших в разных частях света, начались политические движения, направленные на то, чтобы утратить влияние абсолютной монархии и провозгласить Конституцию. Движение, начатое младотурками за конец абсолютной монархии, привело к важному шагу к демократии с объединением и прогрессом. II, который вновь вступил в силу в 1908 году. Нельзя сказать, что Комитет Союза и прогресса, ставший властью после конституционной монархии, выполнил требование демократии. Мечта и идеал смешались и за короткое время вступили в разрушительные войны. Первая Мировая война, которая была предпринята с целью получить больше того, что вы потеряли, была концом Османской империи. Очень важный этап турецкой истории в последнее время, работа, которая фокусируется на втором Конституционализме и его непосредственном poste, не претендуя на новшества. Она заключается в интерпретации времени до начала Первой мировой войны.

Ключевые слова: второй Конституционализм, Абдульхамид Второй (султан), единение и прогресс партии (Союз и Партия Прогресса), 1 Мировая
Война

Получено: 15/05/2020

Принято: 22/06/2020

Giriş

Yakın dönem Türk(iye) tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri kuşkusuz 1876'da ilan edilen ama 93 Harbi sonrasındaki gelişmeler sebebiyle askıya alınan Meşrutiyet'in 1908'de aktif hale gelmesidir. Meşrutiyet'in siyasi karşılığının özeti için Hanioglu "XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı siyasî literatüründe 'anayasalı ve meclisli' saltanat-hilâfet rejimi"¹ demektedir.

Meşrutiyet genel kabule göre I. ve II. olarak ifade edilir.² Kanun-ı Esasi'nin ilan edildiği 23 Aralık 1876'dan Meclis-i Mebusan'ın geçici olarak kapatıldığı 13 Şubat 1878 tarihine kadar geçen döneme I. Meşrutiyet; meclisin yeniden toplanmaya davet edildiği 23-24 Temmuz 1908'den 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi'ne kadarki döneme de II. Meşrutiyet denilmektedir.³

Bugüne uzanan yansımalarıyla II. Meşrutiyet elbette Türkiye'nin çok önemli bir hadisesidir. Yakınçağ Türk tarihi açısından önemli bir dönüm noktası olan II. Meşrutiyet, daha önceki yenileşme ve modernleşme çabalarının devamı olarak algılanmalıdır. Lale Devri⁴ ile başlayıp Tanzimat, Islahat ve Meşrutiyet dönemleriyle tamamlanan bu hareket, uzun soluklu batılılaşma serüveninin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.⁵ Osmanlı'nın yenileşme başka bir ifadeyle değişme sürecinde Tanzimat'ın önemi kuşkusuz çok mühimdir.⁶ Tanzimatla birlikte birçok şey artık eskisinden çok

¹ M.Şükrü Hanioglu, "Meşrutiyet", *TDİA*, C.29, Ankara: TDV Yay. 2004, 388.

² Bazıları da III. Meşrutiyet'ten bahseder. Bu konuda Mahmut Goloğlu'nun "Üçüncü Meşrutiyet" kitabına bakılabilir. En son 2014'te İş Bankası Yayınları'ndan çıkan kitap yakın dönemi anlamak için önemli bir eserdir.

³ Hanioglu, *Meşrutiyet*, 388. Mondros Mütarekesi'nden sonraki iki tarih daha Meşrutiyetin bitiş tarihi olarak kabul edilmektedir. Bunlar 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun yayımlanması ya da saltanatın kaldırıldığı 1-2 Kasım 1922 tarihleridir.

⁴ Lale Devri denilince doğal olarak hep İstanbul gelse de taşraya yansımalarını da değerlendirmek gerekiyor. 2013 ve 2014 yılında yayımladığımız iki makale Lale Devri'nin başkent dışındaki durumu hakkında az da olsa bilgi vermektedir. Bkz. Mustafa Fırat Gül, "Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın İskan Faaliyetleri: Lâle Devrinin Şanslı Şehri Nevşehir", *Tarihin Peşinde*, sy.10, 2013, 237-254.

⁵ İ. Burak Birecikli, "Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyetin İlanı Üzerine Bir Deneme", *Gazi Akademik Bakış*, C.2, sy.3.(2008):208.

⁶ Hariciye Nâzırı Mustafa Reşid Paşa 3 Kasım 1839'da Gülhane meydanında vükelâ, ricâl, ulemâ, Rum ve Ermeni patrikleri, hahambaşı, esnaf temsilcileri, sefirler ve diğer hazır bulunanların önünde Tanzimat Fermanı'nı okudu. Sultan Abdülmecid töreni Gülhane Kasrı'ndan izledi. Ferman, kurulduğundan itibaren

farklı bir süreçte ilerlemiştir. Müslim ve gayrimüslim nüfus arasında sonraki senelerde meydana gelecek birçok olayın bu süreçle birlikte hızlandığını söylemek zor bir tespit olmasa gerektir.⁷ Ulusların yaşadığı problemler elbette bir anda başlamamıştır.

Ortaylı'nın ifadesiyle “Yüzyıllık büyük sorun, yani uluslar sorunu her yerde patlak vermekte ve imparatorluğun hayatını tehdit etmekteydi. Sırp, Yunan derken Mısır'daki ayaklanmalar artık ıslahatların kaçınılmaz olduğunu devrin idarecilerine gösteriyordu. Kaçınılmaz olan bu ıslahatların yöntemi, niteliği tartışılıyordu”. Sadece idarî aksaklıklar değil, aynı zamanda malî yönden de ciddi problemler vardı.⁸ Kısacası Osmanlı eski Osmanlı değildi ve değişim kaçınılmazdı. 1789 Fransız Devrimi sadece Fransa'yı ilgilendirmekle kalmayan çok önemli bir olaydır ve etkileri farklı zamanlara ve coğrafyalara yansımıştır. Bu devrimin en önemli etkilerinden birisi de imparatorluklar bünyesinde yaşayan halkların eşitlik ve hatta bağımsızlık istemeleriydi. Bağımsızlık elbette hemen ulaşılabilecek bir hedef olamazdı. Tanzimat'ın bir amacı, dağılmayı önlemek için eşitlik düzleminde yeni bir millet yapılanmasına gidilmesiydi. Farklı dinî ve etnik gruplardan teşekkül eden tebaayı bir millet haline getirmekti. Yeni şartlarda bir vatandaşlık oluşturma teşebbüsü olan Osmanlıcılık fikri nazariyeden öteye gidemedi. Savaşlar, ekonomik çöküntü, Balkanlar'daki toprak kayıpları, Kafkasya ve Balkanlar'dan göçmen akını gibi gelişmeler sebebiyle yerini İslâm dayanışması (İttihâd-ı İslâm) siyasetine bıraktı.⁹ Ama bu siyaseti zedeleyen pek çok hadise olmuştur.

Rusya'nın hırsıyla Osmanlı'nın iyice zorda kalmasının kendilerine daha çok zarar vereceğini öngören İngiltere ve Fransa çıkacak savaşta Osmanlı'nın yanında yer almayı kararlaştırmıştı. Kırım Savaşı ismiyle bilinen bu savaşta Rusya yenildi ve barış için Paris Kongresi düzenlendi. Rusya'ya karşı Osmanlı'yı sağlamlaştırmak için Paris

Kur'an hükümlerine ve şeriata uyulduğu için devletin güçlü, ülkenin mâmur ve halkın refah içinde olduğu; ancak 150 yıldan beri bunlara riayet edilmediğinden bu durumun zaaf ve fakirliğe dönüştüğünü; coğrafi konumu, arazilerinin verimliliği ve halkının çalışkanlığı göz önünde tutulduğunda gerekli tedbirlerin alınması halinde devletin beş on yıl içerisinde eski durumuna kavuşacağı tesbitiyle başlar. Bunun için hazırlanması gereken yeni kanunların esasları can güvenliği, mal, ırz ve namusun korunması, vergilerin düzenlenmesi, asker alımının ıslahı şeklinde belirlenir. A. Akyıldız, “Tanzimat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.40, Ankara: TDV Yay, 2001. 2.

⁷ Valilere gönderilen sûretleri ve Takvîm-i Vekâyi' vasıtasıyla Tanzimat Fermanı bütün ülkeye duyuruldu. Valilerden halkın ileri gelenlerini meydanlarda toplayıp fermanı okumaları, herkese içeriğini “güzelce” anlatmaları ve ayrıntıları daha sonra belirlenecek olan vergi ve askerlik dışındaki maddelerini hemen uygulamaya koymaları istendi. Zira hükümet fermanın yanlış yorumlanıp ülkede isyanların çıkmasından endişe etmekteydi. Nitekim Osmanlı tebaasını meydana getiren her zümre fermanı kendi açısından yorumladı; müslümanlar gayri müslimlere verilen yeni haklardan hoşlanmadı; gayri müslimler ise büyük bir beklenti ve ümede kapıldı. Öte yandan çıkarları zedelenecek ulemâ, âyan ve hatta valiler şeriatın çiğnendiğini ve müslümanların “gâvurlar”la aynı seviyeye getirildiğini söyleyerek halkı tahrik etti. Akyıldız, “Tanzimat”, 3.

⁸ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, 23.

⁹ Azmi Özcan, “Milliyetçilik”, 85.

Antlaşması'nda Osmanlı'nın Avrupa hukukundan faydalanması ve topraklarının bütünlüğünün korunması kararlaştırıldı. Bunların karşılığında da Osmanlı, Islahat Fermanı'nı yayınladı.¹⁰ Bu ferman Osmanlı'nın daha başka bir ifadeyle devrin yöneticilerinin umduğu güzergâhın dışına daha ilk zamanlarda çıkmıştı. Yani, ahali arasında eşitlik olunca problem kalmaz hayalinde olanları çok kötü bir final bekliyordu!

Tanzimat dönemiyle başlayan ıslahatlar ve daha birçok konu üzerinde kafa yoran münevverler arasında görüş ayrılıkları daha da derinleşti. Bu elbette kaçınılmazdı. Yazılanlara bakıldığında Tanzimat'la birlikte gelen değişimlerin yeterli olmadığını ve padişahın yetkilerinin de kısıtlanması, başka bir ifadeyle halkın egemenliğinin kademeli olarak gerçekleşmesi hayal ediliyordu. “Hayal” kelimesini özellikle tercih ediyoruz, çünkü 19. Yüzyılın ikinci yarısının hemen başında mutlak hâkimiyetin sonlanması hayaldi. 20. Yüzyıla az kala hayalin gerçekleşeceğine dair ümitler/beklentiler arttı.

Meşrutiyetin Yeniden Yürürlüğe Girmesi

1865'ten I. Meşrutiyet'in ilan tarihi olan 1876'ya kadar Yeni Osmanlılar Cemiyeti meşrutî idarenin egemen olması için çabaladılar.¹¹ Sonraki yıllarda ise halefleri kabul edilen Jön Türkler sahneye çıkmıştır. Jön Türkler¹² 1876-1909 arasında etkisini hissettiren ve II. Abdülhamid rejimine karşı muhalefetleriyle bilinen hareketin adıdır.

Karışıklıklar ve muhalefetin rol aldığı olaylar sadece Abdülhamid döneminde yaşanmadı. Evvelinde birçok hadise olduysa da makalenin sınırlarından dolayı ayrıntılara girilmeyecektir. 1876 senesinin 30 Mayıs'ında Abdülaziz tahttan indirildi ve yerine V. Murat geçti. Bu arada Mithat Paşa'nın Vükela Meclisi'ne sunduğu 19 maddelik anayasa tasarısı kabul olunmadı. Meşrutiyetçilerin durumu pek karanlık gözükürken iki gelişme Osmanlı'yı meşrutiyete yaklaştırdı. Bunlardan ilki padişah V. Murat'ın gizlenmeyecek duruma gelen akli dengesizliği diğer hadise ise meşrutiyete en fazla karşı koyan Hüseyin Avni Paşa'yı Mithat Paşa'nın konağında bir toplantı yapıldığı sırada -16 Haziran 1876- Çerkes Hasan'ın vurmasıdır. Akabinde hükümeti temsilen Mithat Paşa Abdülhamit ile görüşüp meşrutiyeti ilan ederse kendisini tahta geçirecekleri

¹⁰ Sina Akşin, *Türkiye'nin Yakın Tarihi*, c.43, 2013, 39.

¹¹ Kemal Beydilli, “Yeni Osmanlılar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.43, Ankara: TDV Yay, 2013, 431.

¹² Akşin, Jön Türk deyimini için şu bilgiyi aktarmaktadır: Avrupa'da gerek I. Meşrutiyet için çalışan Namık Kemal'lerin kuşağına gerekse II. Meşrutiyet çalışanlara Jön Türk denildiği halde Türkiye'de Jön Türk deyince daha çok 1889'dan sonraki dönemde II. Meşrutiyet için çaba gösterenler anlaşılmaktadır. İlk devrimci kuşak ise Türkiye'de daha çok Yeni Osmanlılar diye tanınmaktadır. Sina Akşin, *100 Soruda*, s.13.

konusunda anlaşma yaptılar.¹³ Abdülhamid, meşrutiyet yönetimi koşulunu kabul etmeseydi vükela Mehmet Reşat'ı tahta geçirmeyi tasarlıyordu.¹⁴

31 Ağustos 1876'da II. Abdülhamid V. Murad'ın hal edilmesi üzerine törenle tahta çıktı. Yeni padişahın tören esnasındaki hareketlerinin güven verdiği, Sadrazam Mehmet Rüştü Paşa ile Mithat Paşa'ya nezaket ve hürmet gösterdiği kaydedilir. Bu töreni devletin bütün şehirlerinde üç gün süren şenlikler takip etti. Günder beş vakit top atıldığını, münadilerin sokaklarda cülûsu haber verdiğini, resmî ve özel binaların bayraklarla süslenip geceleri de aydınlatıldığını kaynaklar haber vermektedir.¹⁵

23 Aralık 1876'da Kanun-u Esasi'nin ilanı ile birlikte, I. Meşrutiyet devri başlamıştır.¹⁶ İbnülemin'in "Son Sadrazamlar" eserinde Sadrazam Mehmet Rüştü Paşa'yı anlattığı bölümde belirttiği gibi II. Abdülhamid, ilk günlerinde yeni bir devrin padişahı gibi davranıyordu. Hırsla intikam alacak gibi değil de sadece yeni dönemin bir padişahı gibi davranacağına dair hakkında intiba oluşmuştur.¹⁷ Fakat fazla geçmeden birçok şey değişti. Daha Meclis açılmadan önce Sultan, Mithat Paşa'yı 15 Şubat 1877'de görevinden aldı ve onu İtalya'daki Brindisi'ye sürdü ve bu şekilde en büyük düşmanından kurtulmuş oldu. Mithat Paşa'nın yerine Abdülhamid'in en güvendiği adamlardan biri olan İbrahim Ethem Paşa sadrazam olarak atandı. Aynı zamanda Sultan, muhaliflerini sindirmek ve dış politikayı belirlemek için Bakanlar Kurulu toplantılarına kendisi başkanlık etmeye başladı. Sultana göre, anayasa, ancak halkın siyasi olgunluğa eriştiği bir ülkede uygulanabilirdi; aksi takdirde anayasa meşru yöneticiye başkaldırmak ve karışıklık yaratmak için kolayca bir araç olarak kullanılabilirdi. Asıl düşüncesi ne olursa olsun, Abdülhamid, insanlara karşı değil,

¹³ Sina Akşin, "I. Meşrutiyet Meclis-i Mebusanı", *Ankara Üniv. SBF Dergisi*, c.25, sy.1, (1970): 19-20.

¹⁴ Akşin, *Meclis-i Mebusan*, 20.

¹⁵ Tahta çıkışının 4. Günü II. Abdülhamid'in bir kız çocuğu dünyaya geldi. 5. Günü kendi doğum günüydü. 6. Günü de kılıç kuşanma töreni yapılıncaya bir hafta ülkede bayram havası yaşandı. Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c.IV, 1.

¹⁶ Recep Karacakaya, "Meclis-i Mebusan Seçimleri ve Ermeniler 1908-1914", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, sy.3, (2003):127.

¹⁷ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, Dergâh Yay. c.1. 1982, 117. Yine bu eserin aynı sayfasında aynen şu ifadeler yer alır: Rüşdî Paşa demiş ki "... *Cülûs-ı Hümayunun vukuundan sonra arz odasında hakipayı şahanedan hizmetten af buyurmalarını istirham eyledim. Çünkü Sultan Abdülaziz Han'ın hal'inden sonra pekçok zahmet çekiğ yoruldum. Bir de böyle hal'lerin içinde bulunup devamı hizmet iyi bir şey olmadığı hikmetine mebni çekilip istirahat etmek efkârıyla istifâ eyledim. Zat-ı hazreti padişahî buyurdular ki "ben sizi kat'a bırakmayacağım. Benim babam ve hem de milletimin babasıdır. Sizin reyiniz munzam olmadıkça hiçbir şey icra etmeyeceğim" diyerek ibram ve ısrar buyurdularından naçar istifamı geriye aldım*".

sadece Allah'a karşı sorumlu olduğuna ve anayasayla güçlerinin sınırlandırılmayacağına inanıyordu.¹⁸

Türk tarihinin ilk anayasası olan Kanun-i Esasi özel bir komisyona hazırlanmıştır. Seçimlerin yapılabilmesi için de “Talimât-ı Muvakkate” denilen geçici bir kanun hükmünde kararname çıkarılmıştır. Bu kararnameye göre yapılan seçim sonucu belirlenen 80 Müslüman ve 50 gayrimüslim milletvekilinden oluşan ilk Osmanlı Parlamentosu¹⁹ 19 Mart 1877 tarihinde padişahın huzurunda ilk oturumunu yapmıştır. Bu meclis 28 Haziran 1877 tarihine kadar birinci dönem çalışmalarını devam ettirmiştir.²⁰ Yine o dönemin en meşhur hadiselerinden birisi olan ve meşrutiyet yolundaki aşamalardan birisini teşkil ettiğinden Çırağan baskınından kısaca bahsetmek istiyoruz. Vakanın en önemli iki figürü Ali Suavi ve Yedi Sekiz Hasan Paşa isimleri halen “birileri” tarafından kullanılıyor. İdeolojik kampların militanları dönemi anlatmaya çalıştıkları yorumlarında olayın anlaşılması için gayret ediyor, gibidir.

Bir ara Abdülhamid'in iltifatını kazanmış fazla geçmeden de gözden düşmüş Ali Suavi 20 Mayıs 1878 günü, 93 Harbi yüzünden Balkanlar'dan İstanbul'a gelmiş Filibeli muhacirlerden topladığı yaklaşık 250 kişilik bir grupla Çırağan Sarayı'nı bastı. V. Murad'ı tekrar tahta çıkarmak isterken, Beşiktaş Karakolu muhafızı Hasan Ağa (daha sonra 7-8 Hasan Paşa) tarafından başına sopa ile vurulmak suretiyle öldürüldü. II. Abdülhamid'e karşı V. Murad'ı yeniden tahta çıkarmak isterken can vermesi, bir süre sonra Jön Türkler tarafından millî bir kahraman olarak benimsenmesine ve bayraklaştırılmasına yol açmıştır.²¹

Bilindiği gibi birisi hastalandığında doktora gitmeden bile teşhis koyup tedavi öneren çok olur. Osmanlı'nın da kurtulması için farklı reçetelerden bahsedilmiştir.

¹⁸ Kemal Karpat-Robert W. Zens, “I. Meşrutiyet Dönemi ve II. Abdülhamid'in Saltanatı”, *Türkler Ansiklopedisi*, Ed. H. Celal Güzel, c.12.

¹⁹ Başka bir kaynakta farklı rakamlar verilmektedir. Yapılan seçimler 3 ay sürmüş, 69'u müslim, 46'sı gayr-i müslim olmak üzere toplam 115 mebus seçilmiş, meclis 18 Mart 1877'de açılmıştır. Karacakaya, Seçimler ve Ermeniler, 127.

²⁰ Seydi Vakkas Toprak, “İlk Osmanlı Seçimleri ve Parlamentosu”, *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, 26. sy, /1, (2013): 171.

²¹ Abdullah Uçman, “Ali Suavi”, *TDİA*, C.2, 1989, s.446. Karpat bu konuda sığ yorumlardan uzak durarak hakikati anlamının elzem olduğunu ifade ediyor: “Ali Suavi'nin başını çektiği ayaklanma yeni bir bakış açısıyla yeniden değerlendirilmeli ve tamamen Suavi'nin aşırı derecede dengesiz kişiliğine dayandırılan şartlardan çok gerçek şartlar çerçevesinde yeniden yorumlanmalıdır. Gerçekte Suavi, Müslüman dünyada ortaya çıkmakta olan yeni eğilimin bir parçası olan yeni Müslüman neslini temsil etmekteydi. Bu nesil, modernleşme istiyordu ve gittikçe artan etnik-dilsel bilinçliliğinin çok iyi farkında bulunuyordu”. Karpat- Zens, *I. Meşrutiyet*,

Kimileri İslamcılık, kimileri Osmanlıcılık'tan bahsederken kimileri de Türkçülük'ün²² gerçek çare olacağını söylüyordu.

Meşrutiyet denilince akla nasıl II. Abdülhamid geliyorsa muhalefeti de Jön Türkler temsil ediyordu.²³ Jön Türkler, bunların siyasî cemiyeti olarak kurulan İttihat ve Terakki ile masonlar, II. Abdülhamid karşında Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesi ve Kânun-ı Esâsî'nin tekrar yürürlüğe girmesi yolunda verilen mücadele etrafında birleşmişlerdi.²⁴

Buraya kadar genel hatlarıyla izah edilmeye çalışılan sürecin en önemli figürlerinden birisi Jön Türkler'dir. Onların ısrarı ve mücadelesiyle ilan edilen meşrutiyet hakkında halen çok farklı bakışlarla tartışmalar devam etmektedir.²⁵ Tunaya, II. Meşrutiyet için yazdıklarıyla bu tartışmayı daha da girift hale getirmektedir: "Bugünün kapılarını açan anahtarı verecek özlü bir devredir. Osmanlı tarihin bu sayfasında en kritik anlarını yaşamış, bu devrede tarihe karışmıştır. Fakat yeni bir Türkiye'nin doğum sancıları da II. Meşrutiyet yılları içindedir".²⁶ Özellikle Osmanlı'nın bu devrede tarihe karıştığı ifadesi derinlemesine analizi gerektirir.

Jön Türkler muhalefetlerini esas olarak yurt dışından sürdürmüşlerdir. Cenevre, Paris ve Kahire gibi şehirler, muhalefetlerinin merkezi durumundaydı. Jön Türklerin yurt dışında sürdürdükleri muhalefet hareketi, inişli çıkışlı bir seyir izlemiş, II.

²² Yusuf Akçura'nın "Üç Tarz-ı Siyaset" isimli eseri 32 sayfalık bir makaledir ama konuyla ilgili meselenin özünü anlamak için başlıca eserlerden birisidir. Ben de tezimin bu bölümünü oluştururken mezkûr eserden -1976 tarihli TTK Yayınları - istifade ettim.

²³ Hanioglu kısaca şöyle izah ediyor: "II. Abdülhamid dönemindeki siyasî muhalefet hareketleri ve bu hareketlere katılan kişi ve gruplar için kullanılan bir tabirdir". Şükrü Hanioglu, "Jöntürkler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.23, Ankara: TDV Yay. 2001, 584.

²⁴ Alkan, padişah ile Jön Türkler arasındaki mücadelenin finali için şu yorumu yapmaktadır: "Uzun ve yorucu bir mücadelenin ardından arzu ettikleri hedeflere ulaşmalarına rağmen bunlarla yetinmek istemeyerek, akabinde gelişen birtakım olayların verdiği fırsatları da değerlendirerek, amansız düşmanları Sultan'ın tahttan indirilmesi gibi daha farklı ikinci bir amacı da gerçekleştirmişlerdi. İsimleri zikredilen bu oluşumlar, böylece ilginç bir bütünlük içinde fonksiyonlarını başarılı bir şekilde icra etmek suretiyle, var oluş sebepleri olan II. Abdülhamid'in mutlakiyet yönetimine son vermişler ve nihaî olarak da onu tahttan indirerek intikamlarını almışlardı". Necmettin Alkan, Emanuel Karasu ve II. Abdülhamid", *Atatürk Üniv. Sos. Bil. Ens. Dergisi*, c.11, sy.1, (2008): 179.

²⁵ Konunun yetkin isimlerinden olan Şerif Mardin eserinin sonuç kısmında şöyle demektedir: *Jön Türklerin en derin özlemlerinin "hürriyet" olmuş olduğu doğru değildir. Jön Türklerin en derin isteği Osmanlı İmparatorluğunun parçalanmasını durdurmaktır. Hürriyet ancak dolayısıyla kendilerini ilgilendiriyordu. Çünkü hürriyetin ve adaletin egemen olduğu bir rejimde imparatorluktan kopmak isteyenlerin sayısı azalacaktı. Bunun yanında aralarında Sultan Abdülhamit'in baskısına karşı koyanlar, o nedenle harekete geçenler de vardı. Fakat bu hürriyet âşıkları hiçbir zaman çok yüzeysel bir hürriyetçilikten ileri gidememişlerdir. Bu soyut, "havada" davranışın özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurulmasından önceki devirlerde, 1876-95 yılları arasında egemen olmuş olması dikkate değerdir. 1889'a kadar Avrupa'ya kaçan aydınların hareketinde Yeni Osmanlıları taklit etmek isteği egemendi. Böyle bir istekse tek başına türdeş bir teoriyi ve devamlı bir hareketi yaratacak nitelikte değildi. Şerif Mardin, *Jöntürkler'in Siyasi Fikirleri*, 305.*

²⁶ T.Z. Tunaya, *Hürriyetin İlanı*, İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi Yay. 1998, 9.

Abdülhamid yönetimini yıpratmış olsa da onu yıkmayı başaramamıştır. 1906 yılında kurulan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile birlikte, özellikle ordudaki genç subayların muhalif bir hareketi başlattığını görmekteyiz. Kısa bir süre sonra mezkur cemiyet, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile birleşerek, II. Abdülhamid'e karşı daha eylemli bir hareket izlenmeye başlamıştır.²⁷

1907'nin Eylül'ü oldukça hareketlidir. Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti ile Selanik'teki Hürriyet Cemiyeti 27 Eylül 1907'de birleşti. Sonrasında, Türkçü bir yayın takip eden Şura-yı Ümmet dergisinin baskı adedi yükseldi. Makedonya'nın ihtilal merkezi haline gelmesiyle birlikte Şura-yı Ümmet, Osmanlıcı bir yayın politikası izlemeye başladı.²⁸ Yine aynı günlerde padişaha karşı etkili muhalefet için merkezi Paris'te bulunan Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti ile Osmanlı Hürriyet Cemiyeti 27 Eylül 1907'de birleşti. Birleşme kararı sonrasında Osmanlı Hürriyet Cemiyeti, Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti Dâhili Merkez-i Umumisi adını almıştır.²⁹

İttihat ve Terakki Cemiyeti 1907'de II. Abdülhamid'e meşrutiyetin ilanını isteyen beyanname yolladı. Böylece kendisini perde arkasından göstermiş oldu. Mezkûr cemiyet Neyyir-i Hakikat gazetesiyile özellikle Selanik, Manastır ve Kosova'daki halkı padişah hakkında tahrik edecek yazılar neşrediyorlardı. Padişah, cemiyetin üyelerine haddini bildirmek istese de bu kolay olmamıştır. Resneli Niyazi 3 Temmuz 1908 Cuma günü ilk hürriyet mücadelesine ilk atılan oldu. Taraftarlarıyla cephaneye ve tabur sandığındaki paraları da alıp dağa çıktı. Niyazi Bey'le isyan bayrağını açıp dağa çıkanlar arasında Resne Belediye Reisi Hoca Cemal, vergi kâtibi Tahsin, polis komiseri Tahir, mülazım Yusuf Efendilerle Resne'deki Sırp mektebi muallimi de vardı.³⁰

Diğer yandan Manastırda bulunan ve sarayın hafiyesi olan Alay müftüsü Niyazi ve arkadaşlarının, ihtilalci çalışmalarından haberdardı. Niyazi Bey başta saraya (Yıldız'a), Rumeli Umumi Müfettişliğine ve Manastır Valiliğine Kanun-ı Esasinin yeniden yürürlüğe girmesini, Mebusan Meclisinin toplanmasını yazısıyla talep etmiştir. Fazla geçmeden bu hareket İttihat ve Terakki'nin malı olarak görülür olmuştur. 5

²⁷ Osman Demirbaş, "Türkiye'de Cumhuriyet Fikrinin Oluşumu", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, sy.8, (2005): 46.

²⁸ Şükrü Hanioglu, "Şura-yı Ümmet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 39, Ankara: TDV Yay. 2010, 241; Şükrü Hanioglu, "Türkçülük", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 41, Ankara: TDV Yay, 2012, 553.

²⁹ Şükrü Hanioglu, "Talat Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 39, Ankara: TDV Yay. 2010, 502.

³⁰ İ. Hakkı Uzunçarşılı, "1908 Yılında İkinci Meşrutiyetin Ne Suretle İlan Edildiğine Dair Vesikalar", *Bellekten*, c.XX, (1956): 110, 111.

Temmuz'da Manastır İttihat ve Terakki örgütü meşrutiyetçi bildirgeleri sokaklarda herkesin görmesi için elinden geleni yapmıştır.³¹

Padişah da bunun üzerine Şemsi Paşa'yı soruşturma için görevlendirmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti ile direkt bir bağlantı göremediğini fakat Üsküp kazalarından İştîp'te tahkikat için görevlendirilen Binbaşı Enver Bey'in kıyafet değiştirip asilere karıştığını saraya bildirmiştir. Fazla geçmeden cemiyet üyelerinden Atıf Efendi³² telgrafhaneden çıkan Şemsi Paşa'yı öldürmüştür.³³

Metroviçe 18. Nizamiye Fırkası Kumandanı Şemsi Paşa'nın öldürülmesi bu süreçte önemlidir. Çünkü padişaha bağlı alaylı bir paşadır ve mutlakiyet taraftarıdır. Niyazi Bey'in dağa çıkması akabinde olayların daha da büyümemesi için çok ciddi bir cevap verilmesi isteniyordu ve bunun için de Şemsi Paşa görevlendirildi. Manastır'a gelip cemiyet hakkında soruşturma yapması cemiyetin üyelerini rahatsız etti. Şemsi Paşa Saray'a telgrafla bilgiler veriyordu. Akabinde postahaneden çıkıp kendisini bekleyen arabasına doğru yürüdü. Arabanın etrafında mülkî ve askerî memurlara Prizren'den kendisiyle birlikte gelen Belediye Reisi Hacı Ricaf'ın yirmi kişilik müfrezesi bulunuyordu. Paşa arabaya binerken üç el ateş duyuldu. Kurşunlardan biri Paşa'nın sol omzuna isabet etti ve atardamarını kesti. Ateş eden fedai Mülazım Bigalı Âtîf yaralı olarak kaçmayı başardı. Şemsi Paşa yaklaşık 15 dakika sonra vefat etti. Padişahın en güvendiği isimlerden birinin öldürülmesi Cemiyet'in attığı adımlardan biridir.³⁴

Niyazi Bey'den sonra Eyüp Sabri Bey de Ohri'de dağa çıkmasının akabinden İttihat ve Terakki Cemiyeti daha da güçlendi. Askerlerin önemli bir kısmı artık padişahın değil, dağa çıkanların tesiri altına girmişti.

Enver (Paşa) Bey'in 19 Temmuz 1908'de Selanik'te "Olympia Place" balkonundan halka "*bundan böyle biz hepimiz kardeşiz, Bulgar yok, Rum yok, Sırp yok, Romen yok, Müslüman yok, Hıristiyan yok, Yahudi yok, Osmanlı var, biz Osmanlıyız. İçimizden birinin sinogoga diğerinin kiliseye, bir başkasının camiye gitmesinin fazla bir önemi yoktur. Ülkemizin mavi seması altında hepimiz eşitiz, Osmanlı olmaktan şeref duyuyoruz. Yaşasın vatan, yaşasın hürriyet*" diye duyurduğu yeni bir döneme giriliyordu.³⁵

³¹ Ömer Duran, *II. Meşrutiyet'e Tepkiler*, Atatürk Üniv. Y. Yüksek L. Tezi. Erzurum, 2008, 39.

³² Atıf Bey, Kamçıl soyadını almıştır. Çanakkale mebusluğu yapmıştır. [tbmm.gov.tr/TBMM Album/Cilt1](http://tbmm.gov.tr/TBMMAlbum/Cilt1)

³³ Uzunçarşılı, *1908 vesikalar*, 111.

³⁴ Komisyon, *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı 23 Temmuz 1908-23 Temmuz 1909*, İstanbul: YKY, 2008, 3.

³⁵ Bayram Kodaman, "II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1914)", *Türkler Ans.* c.13. 2002, 165.

23 Temmuz'da Cemiyet, Rumeli'nin çeşitli şehir ve kasabalarında Meşrutiyet'i ilan etti ve gecesinde Manastır Jön Türk komitesi meşrutiyetin ilanı ve Meclis-i Mebusan'ın toplanmasına kadar hemen bir irade yayınlanması isteğiyle Sultana bir telgraf gönderdi. Sultan ve Hükümeti pratik olarak bir oldubitti karşısında bırakılmışlardı. 23 Temmuz'da Makedonya'nın birçok kentinde iktidarı ele geçiren Jön Türk komiteleri kendi kendilerine Meşrutiyet ilan ettiler. Bir gün sonra gazetelerde resmî tebliğle Kanun-ı Esasi'nin yeniden yürürlüğe konduğu neşredildi.³⁶

Bundan sonra II. Abdülhamit'in isteği üzerine nazırlar kurulu düzenledikleri tutanakla halk arasında kan dökülmesinin önlenmesi, yabancı devletlerin içişlerine karışmalarına meydan verilmemesi gerekçesi ile esasen var olan Anayasanın yürütülmesine, Mebuslar meclisinin toplantıya çağrılmasına karar verilmiştir. Akabinde bir karar metni yazıldı. Makedonya'da genel müfettişliğe ve valiliklere telgraf çekildi. İstanbul gazetelerine de yayınlanmak üzere kısa bir bildiri gönderildi. Bu suretle istibdat yönetimi son bulmuş ve meşrutiyet ilan edilmiş oldu.³⁷

Meşrutiyet'in yeniden yürürlüğe girmesiyle birlikte pek çok hadise oldu. 1888 yılında yayımladığı Sergüzeşt romanı nedeniyle takibata alınan ve 1901'de Paris'e kaçan Samipaşazade Sezai İstanbul'a döndü.³⁸ Suriye'de bulunan siyasi sürgünler serbest bırakıldı.³⁹ Şehirde yaklaşık iki ay süren kutlama ve gösteriler yapıldı. Ancak Şamlılar'ın İttihat ve Terakki'ye muhalefeti gecikmedi.⁴⁰ II. Meşrutiyet'in ilanı üzerine büyük bir sevinçle inzivadan çıkan Tevfik Fikret "Millet Şarkısı" adlı manzumeyi kaleme aldı.⁴¹ Said Nursi Selanik Hürriyet Meydanı'nda istibdat aleyhinde⁴²; Rıza Tevfik ile Selim Sırrı (Tarcan) halka (İstanbul'da) meşrutiyet ve hürriyeti anlatan konuşmalar yaptı.⁴³ Uzun bir süredir aktif olan istihbarat birimleri ve hafiyelik teşkilatı gösterilen tepkiler sebebiyle –neredeyse- tamamen tasfiye edildi.⁴⁴

³⁶ II. Meşrutiyet'in İlk Yılı, 2.; Duran, "Tepkiler", 40.

³⁷ Karal, *Büyük Osmanlı*, 40.

³⁸ 1909-1921 yılları arasında Madrid sefiri olarak görev yapmıştır. Zeynep Kerman, "Samipaşazade Sezai", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 36, Ankara: TDV Yay, 2009, 77.

³⁹ Şit Tufan Buzpınar, "Suriye, Tarih, Osmanlı Dönemi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 37, Ankara: TDV Yay, 2009, 552.

⁴⁰ Şit Tufan Buzpınar, "Şam, Osmanlı Dönemi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 38, Ankara: TDV Yay, 2010, 318.

⁴¹ Abdullah Uçman, "Tevfik Fikret", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 41, Ankara: TDV Yay, 2012, 10.

⁴² Alparslan Açıkgenç, "Said Nursi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c 35, Ankara: TDV Yay, 2008, 565.

⁴³ Abdullah Uçman, "Rıza Tevfik Bölükbaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 35, Ankara: TDV Yay, 2008, 68.

⁴⁴ Şükrü Hanioglu, "Teşkilat-ı Mahsusa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 40, Ankara: TDV Yay, 2011, 568.

II. Meşrutiyet Döneminde Neler Oldu?

Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe girdiği, tüm vilayetlere, livalara milletvekili seçimleri yapılmasına ilişkin emirlerinin gönderildiği Temmuz ve Ağustos 1908 günlerinin coşkusu haftalarca sürdü.⁴⁵ Osmanlı'dan cumhuriyete ülkemizin yakın tarihini anlamak için eserlerine başvurulmuş müelliflerden birisi olan merhum Ahmet Bedevî Kuran, II. Meşrutiyet için şu ifadeleri yazmaktadır: “*Meşrutiyetin nihayet fiilen gerçekleşmesiyle neticelenen olaylar gerek tek tek, gerek topu birden vatanperverliğin en yüksek dereceli bir şaheseridir. Hele ilk günlere ait safhalar ve gelişmelerde ne kadar iyi niyet ve ne büyük fedakârlık duygusu var! İnsan hayran kalıyor. O ne temiz hava, o ne samimî hareketti!*”⁴⁶ Bu görüşün tam tersini savunanların da olduğu bilinmektedir. Görülüyor ki pek çok kişi hadiselerle kendi cephesinden bakıyor. Fakat hangi hadise olursa olsun dönemi itibarıyla değerlendirilmelidir. Mezkûr dönemdeki hadiselerden kısaca bahsetmenin isabetli olacağı kanaatindeyiz.

Meclis-i Mebusan seçimleri 1908 yılının Kasım-Aralık ayları içinde yapıldı. Gayrimüslimler için nisbi temsil isteyen Rumlar, Beyoğlu seçimini kanunsuz ilan ederek 9 Kasım 1908 günü protesto gösterileri yaptılar ve seçimin sekiz gün daha uzatılmasını talep ettiler. Özellikle seçmenlerin oy vermeden önce kimlik göstermelerinin zorunlu bulunduğu İstanbul'da seçimler tartışmalı oldu. 21 Kasım'da Beyoğlu Rumları, bu önlemi protesto ettiler ve ertesi gün, önde gelenlerinin yönetiminde, Bab-ı Ali önünde gösteri yaptılar. Sadrazam Kâmil Paşa, şikâyetleri dinledikten sonra, seçim yolsuzluklarından bahsedenlerin yalnızca Rumlar olduğunu söyledi. Aslında şikâyetlerin meclise getirilmesi gerektiğini, o zaman belli yerlerdeki seçimlerin geçersiz sayılıp sayılamayacağına onun karar vereceğini belirtti. Sadrazamın

⁴⁵ Ahmet Çavdar, *İttihat ve Terakki*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1991, 37. Yazar 30 küsur yıllık beklentilerin icraatlara yansımadığını ve yavaşlığını şöyle ifade ediyor: “Fakat böylesine büyük coşkulara karşın cemiyetin salt özgürlük vaat eden söylevlerinden başka somut girişimler pek ağır gelişmekteydi. Gerçi 24 Temmuz'u izleyen günlerde büyük bir grev dalgası, nicel olarak büyük olmasa da Osmanlı işçilerinin kendi hakları doğrultusunda savaşıma vermeye kararlı olduklarını göstermekteydi. 1908 grevleri diye bilinen hareketlere Selanik'teki Alatini un fabrikasının işçilerinden, İzmir-Aydın demiryolu, Anadolu demiryolu ve tramvay şirketi işçilerine kadar yaklaşık otuz işyerinin işçileri katılmıştı. Diğer yandan basın üzerindeki sansür kalkmış, sınırsız diyebileceğimiz bir basın özgürlüğü ortaya çıkmıştı. Hürriyetin ilanından sonraki haftalarda somut örnekleriyle ortaya çıkan bu olaylara karşın hükümet katında belli bir heyecan ve acelecilik görülmüyordu. Sadrazam olan Küçük Sait Paşa ve diğer hükümet üyelerinin değil cemiyete, meşrutî yönetime bile yakınlıkları kuşkuluydu. Unutulmaması gerekiyordu ki başta Abdülhamit olmak üzere hükümette görev alan ya da almayan bütün yöneticilerin özgürlük, meclis ve Meşrutiyet konusunda geride bırakılan yıllardaki tavırları biliniyordu”. Çavdar, *İttihat ve Terakki*, 37.

⁴⁶ Ahmet Bedevî Kuran, *Osmanlı İnkılap Hareketleri ve Millî Mücadele*, 464.

cevabı, önde gelenleri tatmin etmiş gibi görünüyordu. Ancak kalabalığın dağılmak istememesi bazı olaylara yol açmıştı.⁴⁷

Meclis 17/12/1908 de açıldığı zaman, meclise tamamen İttihat ve Terakki hâkim olmuştur.⁴⁸ Seçimler İttihat ve Terakkinin denetimi altında kasım ayında yapıldı. Oy pusulalarının düzenlenmesinde halka dağıtılmasında ve sandık gözlemcilerinin saptanmasında İttihatçılar büyük rol oynadılar. Oy verme işi bittikten sonra sandıkların mahallerinden alınarak önceden belirtilen yerlere getirilmesi büyük törenlerle oldu. İstanbul'da sandıklar Harbiye Nezareti, Şeyhülislamlık Kapısı ve Bab-ı Ali önlerine bando mızıka ile getirildi. Mutat olduğu üzere konuşmalar yapılmış, şiirler okunmuş ve şarkılar söylenmiştir. Vilayetlerde de buna benzer törenler yapılmıştır.⁴⁹

Seçimlerde İttihat ve Terakki namzetlerine rey verilmiştir. İkinci Meşrutiyet bir bakıma bu cemiyetin eseri idi. Halk şahısları tanımadığı halde, sırf meşrutiyete âmil oldular diye İttihat ve Terakkinin namzetlerine rey vermiştir. Ve cemiyet bütün ülkeye kök salmış durumundan faydalanarak seçimi ezici bir çoğunlukla kazanmıştır.⁵⁰

Meşrutiyet yönetimi ikinci kez ilân edilirken bir de af çıkarılmıştır. Başlangıçta bu af kararı Makedonya'daki İttihatçıları kapsıyordu. Fakat içeriden ve dışarıdan tepkiler gelince 29-30 Temmuz tarihlerinde genel affa dönüştü. Önce Rumeli'deki siyasî suçlular, sonra cezasının üçte ikisini çekmiş olan suçlular, daha sonra bütün suçlular kademe kademe af kapsamına alındı. Aslında devlet otoritesi çok zayıflamış ve hükümet durumu kontrol edemeyeceğini anlayınca işi genel affa çevirmişti. 31 Temmuz'da da hafiye örgütünün kaldırıldığı ilân edildi.⁵¹

Meclis, 17 Aralık 1908 de Ayasofya'ya yakın adliye binasında göz kamaştırıcı bir törenle açıldı. II. Abdülhamid bu görevi içten gelen bir istekle değil sadrazamın çekilme tehdidi üzerine yaptı. Başkâtibine okuttuğu söylevin özü şuydu: “*Memleketimizin anayasa ile yönetilmesi hakkındaki azmim kesindir ve*

⁴⁷ Karacakaya, *Seçimler ve Ermeniler*, 130.

⁴⁸ Servet Armağan, “Türkiye’de Parlamento Seçimleri”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, c.33, sy.3-4, (1967):45-100.

⁴⁹ Karal, *Büyük Osmanlı*, 62.

⁵⁰ Armağan, *Parlamento Seçimleri*. s.59. Karal da benzer şeyler yazmaktadır: “Seçim sonuçları İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin beklediği gibi çıkmıştı. Cemiyetin adayları kazanmıştı. Ahrar cemiyeti adaylarından kimse kazanamamıştı. Doğu Anadolu’da ise ittihatçıların direnmesine rağmen birkaç ağa kendilerini mebus seçtirebilmişti”. Karal, *Büyük Osmanlı*, 63.

⁵¹ İlay İleri, “Batı Gözüyle Meşrutiyet Kutlamaları ve Genel Af”, *OTAM*, sy.17, (2005): 6.

değişmeyecektir".⁵² Meclis ile alakalı olarak Karal, "*Mebuslar Meclisinin dış görünüşü ümit verici ise de içerisi ümit kırıcıydı*" der.⁵³

31 Mart Vakası

28 Şubat 1997'deki postmodern darbe girişimi başta olmak üzere 27 Mayıs 1960 darbesinden başlayan ve -kesinlikle artık son olmasını can-ı gönülden dilediğimiz- 15 Temmuz 2016'da yaşanan darbe girişimi de dâhil gerçekleşen tüm darbe ve darbe kalkışmalarıyla gündeme gelen (hatırlanan) "Otuz Bir Mart Vakası" tam olarak bugün bile anlaşılammıştır. Karanlıkta kalan kısımlar belgelere yansımamıştır. Özellikle padişahın bu hadisenin neresinde ne kadar olduğu galiba hiç bilinemeyecek. Bilinmesi için gerçek tarihçilere ve bu ilim adamlarını dinleyecekler ihtiyacı vardır. Tarihi ilim tahtından indirip işportacıların tezgâhına yerleştirmeye çalışan objektiflikten çok uzak sözde tarihçiler yüzünden meseleler gittikçe de karışacağı benzemektedir. En çok da birilerini memnun etmek için gerçekleri çarpıtan tarihçiler(!) yüzünden bulanıklık vardır.

"Otuz Bir Mart Vakası elbette hemen olup-biten bir hadise değildi. 31 Mart günü yaklaştıkça Meşrutiyet ve İttihat-Terakki düşmanlığı artıyor ve mürtecilerin de dâhil olduğu muhalefet grupları tansiyonu tırmandırıyordu. Bir tarafta hükümet ve İttihat-Terakki cephesi, öbür tarafta ise bütün muhalefet cephesi vardı".⁵⁴ Olayın yakın nedeni Serbestî Gazetesi'nin başmuharriri Hasan Fehmi'nin 6 Nisan 1909 tarihinde Galata Köprüsü üzerinde öldürülmesidir.⁵⁵

31 Mart 1325 (13 Nisan 1909) Salı günü, Üçüncü Ordu'dan getirilip Taşkışla'ya yerleştirilen Avcı Taburları askerleri, başlarında Arnavut Hamdi Çavuş olmak üzere, "biz şeriat isteriz" iddiasıyla silahlanarak isyanı başlattılar. Diğer kışlaların da iştirakiyle isyan büyüdü. İsyancıların istekleri şunlardan ibaretti: Hüseyin Hilmi Paşa hükümetinin istifası, Meclis-i Mebusan Reisi Ahmet Rıza, Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşa, I. Ordu Komutanı Mahmut Muhtar Paşa, Taşkışla Komutanı Esat Paşa, Talat Bey, Rahmi Bey ve Hüseyin Cahit Bey'in görevlerinden uzaklaştırılmaları, şeriatın uygulanması, isyancıların affedilmesi ve görevinden alınan alaylı subayların geri dönmesi.⁵⁶

⁵² Karal, *Büyük Osmanlı*, 64.

⁵³ Karal, *Büyük Osmanlı*, 66.

⁵⁴ Kodaman, *Parlamento Seçimleri*, 307.

⁵⁵ Akşin, *Türkiye'nin Yakın Tarihi*, 67.

⁵⁶ Kodaman, *Parlamento Seçimleri*, 307.

Birinci Ordu'nun askerleri 13 Nisan'da parlamentonun karşısındaki Sultanahmet Meydanı'nda toplandıklarında başka birliklerden askerler haricinde din adamları ve medrese öğrencileri de bu kalabalığa dâhil olmuştur.⁵⁷ Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa aynı gün (13 Nisan) öğleden sonra istifa etmiştir. Saraya gitmekte olan Adliye Nazırı Nazım Bey –muhtemelen- yanlışlıkla öldürülmüştür. İsyancılar tarafından sayıları 100'e varan öldürülenler arasında Lazkiye mebusu Emir Arslan ve Asar-ı Tevfik zırhlısı kumandanı Binbaşı Ali Kabuli Bey de bulunuyordu. Yıldız Sarayı'nı bombalamak planıyla itham edilen Ali Kabuli Bey, Yıldız Sarayı'nda II. Abdülhamid'in gözleri önünde katledilmiştir.⁵⁸

1 Ağustos 1908'de yayın hayatına başlayan Tanin gazetesi, 31 Mart Vakası'nda (13 Nisan 1909) ilk ağır darbeyi almış, isyancılar Şura-yı Ümmet'le birlikte Tanin'in matbaa ve idarehanesini tahrip ederek Meclis-i Meb'usan önünde Hüseyin Cahit zannettikleri Lazkiye mebusu Mehmed Aslan'ı öldürmüşlerdir. Bunun üzerine Hüseyin Cahit Selanik'e kaçmıştır.⁵⁹ İsyanın ikinci gününde (14 Nisan) Hariciye Nazırı Ahmed Tevfik Paşa sadrazam oldu. Ahrar Fırkası mensupları isyanın meşrutiyet karşıtı ve II. Abdülhamid yanlısı bir görünüm kazanmaması için çalıştılar. Cemiyet-i İlmiyye-i İslamiyye adı altında birleşen ulema ise isyanı desteklemediğini ilan etmiştir.⁶⁰

Nitekim Mahmut Şevket Paşa yüksek komutasında II. ve III. Ordu'dan Hareket Ordusu adıyla askeri birlikler trenle İstanbul'a gönderildi. Hareket Ordusu Yeşilköy'e geldi ve karargâhını kurdu (19 Nisan 1909). Hareket Ordusu Yeşilköy'de isyanı bastırmak ve İstanbul'u işgal etmek için hazırlıklar yaparken, İstanbul'dan kaçan mebuslar ve Ayan Meclisi üyeleri Yeşilköy'de 22 Nisan 1909 Perşembe günü Meclis-i Umumi-i Millî adı altında müştereken toplanmışlardı. Sait Paşa Ayan Meclisi'ne, Ahmet Rıza Meclis-i Mebusan'a başkan seçildiler. Artık Milli Meclis ile Hareket Ordusu birlikte hareket ediyorlardı.⁶¹

19 Nisan' da bu kuvvetlerin komutanı Hüseyin Hüsnü Paşa İstanbul halkına bir bildiri yayımladı. Bildiri devrimci bir biçimde yazılmıştı. Amaç, özet olarak şu suretle anlatılmakta idi: “Millet, Anayasa'nın ayaklar altına alınmak istediğini gördü ve bu

⁵⁷ Paul Dumont-François Georgeon, *Bir İmparatorluğun Ölümlü 1908-1923*, Çev: Server Tanilli, İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi Yay. 1997, 16.

⁵⁸ Azmi Özcan, “Otuzbir Mart Vakası”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 34, Ankara: TDV Yay, 2007, 10.

⁵⁹ Ö. Faruk Huyugüzel, “Tanin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 39, Ankara: TDV Yay, 2010, 565.

⁶⁰ Özcan, “Otuzbir Mart”, 10.

⁶¹ Kodaman, *Parlamento Seçimleri*, 308.

alçakça harekete sebep olanları cezalandırmak gereğini kavrayarak İstanbul üzerine yürümeye karar verdi. İlk kuvvet olmak üzere işte bizi, İstanbul surları karşısında gördüğünüz bu Hareket Ordusu'nu buraya gönderdi'.⁶²

23 Nisan 1909'da Hareket Ordusu'na İstanbul'a girme emri verildi. 24 Nisan'da İstanbul işgal edildi. 25 Nisan günü isyan bastırıldı. 27 Nisan Salı günü Millî Meclis toplanarak, II. Abdülhamid'i tahttan indirme kararı⁶³ aldı, yerine V. Mehmet Reşad'ın padişah olmasını onayladı ve yönetim tamamen İttihat ve Terakkinin eline geçti. II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinin (27 Nisan 1909) ardından zorunlu ikamet yeri olan Selanik'teki Alatini Köşkü'ne gönderildi.⁶⁴

Yeni Muktedir: İttihat ve Terakki Partisi

Artık ülkede çok şey değişmişti. 33 yıllık Abdülhamid yönetiminden sonra yeni bir padişah tahttaydı. Padişah vardı yine ama eski dönem gibi değildi. İttihat ve Terakki daha etkili ve yetkiliydi. 1910'dan sonra adeta her şey daha hızlı yaşanacaktı. Umulmadık işler olacaktı. Birçok kabine kurulacaktı ve ne olduğu anlaşılmadan birçok önemli kararlar verilecekti. Savaşlara girilecekti. Birilerinin iddia ettiği gibi sabık padişah döneminde "tek karış bile toprak kaybedilmedi" safatasına elbette burada cevap vermeyeceğiz. Bu dönemde de topraklar kaybedilmeye devam edilecekti.⁶⁵

Kilisel Kanunu çıkarılırken İttihad-ı Anasır çerçevesinde düşünülse de bunun büyük bir hata olduğu sonradan anlaşılacaktı. Bulgarlar "Ekserhane" ve Rumlar da "Patrikhane" etrafında toplanmışlardı. Ve bu sebepten birbirleriyle çatışıyorlardı.⁶⁶

⁶² Kodaman, *Parlamento Seçimleri*, 308.

⁶³ *Sultan II. Abdülhamid aşağıda yer alan belge suretinden okunacağı gibi Mehmed Ziyaüddin'in imzaladığı hal' fetvası ile tahtını terk etmek zorunda kalmıştı. İmâm-ül Müslimin olan Zeyd, bazı mesâil-i mühimme-i şer'iyeyi kütüb-i şer'iyeden tayı u ihraç ve kütüb-i mezkûreyi men' ve hark u ihrâk ve Beytülmâl'de tebzîr ü isrâfla müsevveğ-i şer'i hilâfında tasarruf ve bilâ-sebebi şer'i katl ü habs ve tağrib-i raiyye ve sâir-güne mezâlimi i'tiyâd eyledikten sonra salâha rüçû etmek üzere ahd ü kâsem etmiş iken yemininde hânis olarak ahvâl ve umûr-ı Müslimîni bi'l-külliye muhtel kılacak fitne-i azîme ihdâsında isrâr ve mukatele ikâ' etmekle men'a-i Müslimîn Zeyd-i mezbûrun tağallübünü izâle ettiklerinde bilâd-i İslâmiyyenin cevânib-i kesiresinden mezbûru mahlû' tanıdıklarına dâir ahbâr-ı mütevâliye vürûd edip mezbûrun bekâsında zarar muhakkak ve zevâlinde salâh melhuz olmağın Zeyd-i mezbûra İmamet ve Saltanattan ferâgat teklif etmek veya hâl' eylemek suretlerinden hangisi erbâb-ı hall ü akd ve evliyâ-yı umûr tarafından ercah görülürse icrası vacib olur mu?*

El-cevâb:Olur (sinanculuk.blogspot.com/2015/02/sultan-ikinci-abdulhamidin-hal-fetvasi)

⁶⁴ Muammer Göçmen, "Okyar, Ali Fethi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 33, Ankara: TDV Yay, 2007, 342. Sevki için oluşturulan muhafız birliğinin başında Ali Fethi Bey (Okyar) yer almıştır.

⁶⁵ İttihat ve Terakki üyeleri genel olarak vatanseverdi, gözü karaydı ama devlet yönetme tecrübesinden de mahrumdular. II. Abdülhamid'in yanlışlarını eleştirenler kısa sürede ondan çok daha kötü bir duruma getirdiler ülkeyi. Akif'in "üç beyinsiz kafanın derdine" diye başlayan o müthiş şiirindeki eleştirilere insaf sahibi birisi nasıl hak vermez. Sapla samanı birbirinden ayıran bir tarihçi/akademisyen elbette yorum yapar. İşte o zaman mesleğinin hakkını vermiş olur. Ama yorum yaparken akıl ve mantık çerçevesinden çıkmamak kaydıyla!

⁶⁶ Karal, *Büyük Osmanlı*, 133.

Bir de İtilafçılar ve İttihatçılar çatışması vardı bu dönemde. Karal'ın ifadesine göre o kadar husumet var ki aralarında hırslarından ne yapacaklarını ne diyeceklerini şaşırılmış durumdaydılar.⁶⁷ Böyle bir ortamda yapılan seçimler de tahmin edileceği gibi ölüm-kalım savaşı gibi görülüyordu. Zira seçimlerde çok bariz bir mağlubiyet yaşayan İtilafçılar fazla geçmeden bu defa da ordu içindeki subaylardan bazılarının örgütlenerek hükümete isyan etmesini sağladılar. Bu hadise “Halaskâr Zabitan” olarak tarihe geçmiştir.⁶⁸ Halaskâr grubu ilerleyen günlerinde kendisini daha çok hissettirdi. İttihat ve Terakki üyelerine tehdit dolu mektuplar bile gönderdiler.⁶⁹

İktidar-muhalefet kavgaları bir yandan devam ederken bir yandan da gözünü Osmanlı topraklarına dikmiş sömürgeci devletler av peşindeki avcılıklarını icra ediyorlardı. 1911 Eylül'ünde İtalya, Trablusgarb sahillerini ablukaya aldığı sırada bile Osmanlı Hükümeti savaş çıkmaması için çabalamış ve arabulucularla İtalya'yı vazgeçirmeye çalışmıştır.⁷⁰ 29 Eylül'de İtalya, Türkiye'ye savaş ilan etmiştir. Mustafa Kemal ve Enver Beylerin kahramanca çarpışması ayrı bir yeredir ama Osmanlı'nın güçsüzlüğü başta olmak üzere Balkanlarda da karışıklığın had safhaya çıkmasından dolayı İtalyanlar'ı yerleştikleri yerlerden atmak mümkün olmadı ve 18 Ekim 1912'de Uşi (başka bir adı da Lozan) Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Afrika'da Osmanlı'nın artık toprağı kalmadı. Hatta geçici olarak verilen On İki Ada bile alınamamıştır.⁷¹

Bu moral bozukluğu içerisinde Osmanlı Devleti bir de Balkan Harbi'ne girmiştir. Osmanlı Devleti'nin dahili ve harici pek çok mesele ile uğraştığı bir sırada Rusya, Balkan devletlerinin bir birlik içinde bulunmalarını engelleyen Türkiye'ye ait Makedonya'nın taksimi konusunu ele aldı. Rusya'nın bu kışkırtmaları sonunda Osmanlı Devleti'ne ait toprakların taksimi esasları üzerinde 13 Mart 1912'de Bulgaristan-Yunanistan, Ağustos 1912'de Karadağ-Bulgaristan ve 6 Ekim 1912'de de Karadağ-Sırbistan arasında ittifak antlaşmaları yapıldı. Böylece II. Abdülhamid'in büyük bir

⁶⁷ Rıza Nur örneğın, hükümetin Kürtlerin elinden toprakları alıp Ermeniler'e vermeye hazırlandığından bile söz etmiş. Karal, *Büyük Osmanlı*, 154.

⁶⁸ Celal Bayar, *Ben de Yazdım 2* (Millî Mücadeleye Gidiş), İstanbul: Sabak Kitapları, 1997, 130-132.

⁶⁹ Böyle bir mektup Mebuslar Meclisi başkanı Halil (Menteşe) Bey'e de gönderilmiştir: “Gerek İttihat ve Terakki ve gerek Mebuslar Meclisi'nde vatan için hiç de hayırlı olmaksızın yapılan yanlış hareketleriniz ve padişah nezdindeki entrikalarınız ağır cezayı gerektirmektedir. Bununla beraber pis kanlarla lekelenmek istemiyoruz. Milletle beraber ordunun bugünkü isteğı Mebular Meclisi'nin daha doğrusu Fındıklı klüp ve tayyatrosunun kapatılmasıdır. 48 saat içinde istenileni yerine getirmelisiniz. Aksi takdirde bu vatanî vazifenin tarafımızdan yapılacağını hatırlatırız. Karal, *Büyük Osmanlı*, 173.

⁷⁰ Borisoviç Lutskiy, *Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi*, 286.

⁷¹ Şengül Mete, “Trablusgarb Savaşı ve İtalya'nın Akdeniz'deki Faaliyetleri”, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, c.3, sy.8, (1998): 286.

maharetle önlemeye çalıştığı Balkan ittifakı ortaya çıktı. 8 Ekim’de de savaş başlamış oldu.

Balkan Savaşları’nda Osmanlı Devleti’nin yenilgiyle alakalı olarak sıkça dillendirilen “alaylı-mektepli” çekişmesinin farklı bir cephesine bakmak gerekmektedir. 31 Mart Vakası sonrasında ülkede tek söz sahibi olmayı amaçlayan İttihat ve Terakki’ye tepkiler ve ardından da muhalefet oluşmaya başlamıştır. 1911’de Hürriyet ve İtilaf Partisi kurulmuştur. İktidar ve muhalefet arasında olayların büyümemesi için “sopalı seçim” olarak da adlandırılan seçim 18 Ocak 1912’de yapıldı ve kazanan yine İttihat ve Terakki olmuştur.⁷²

Siyasetteki bu gerginlik orduya da sirayet etmiştir. Türk Ordusu, 8 Ekim 1912’de başlayan Balkan Harbi’ne hiç ummadığı bir anda girmek zorunda kaldı. Siyaseten farklı düşünceden de öte bir durum bâriz iken girilen savaşta ordunun karşılaşmak zorunda kaldığı kötü neticeler sebebiyle Gazi Ahmed Muhtar Paşa hükümeti istifa etti. Başka bir ifadeyle istifa etmek zorunda kaldı. İçeride bunlar olurken ülkenin batısında savaş devam ediyordu ve Balkan devletleri ilerleyişini sürdürdü ve Trakya’ya yaklaştı. İşte bu sırada 29 Ekim 1912’de Kıbrıslı Kâmil Paşa kabinesi kuruldu.⁷³

Balkan Savaşı’nın, doğu (Trakya) ve batı (Makedonya ve Arnavutluk) olmak üzere iki cephesi vardır. Doğu cephesinde Bulgarlarla, batı cephesinde ise bütün müttefiklerle savaşılmıştır. Ayrıca denizde de Yunan donanmasıyla mücadele edilmiştir. Savaş sırasında Osmanlı ordusunda alaylı-mektepli çekişmesi, farklı siyasi görüşler yüzünden mağlubiyete neden olmuştur. Doğudaki cephede, 23 Ekim 1912’de kendisinden üç kat fazla olan Bulgar ordusuna yenilen Osmanlı ordusu Çatalca’ya kadar çekildi. Batı cephesinde, 23-24 Ekim’de Kumanova’da Sırplar’a yenilen devletin 35.000 kişilik ordusu (Tahsin Paşa idaresinde) Selânik’te Yunanlılara teslim oldu.⁷⁴

Trablusgarp ve Balkan Harbi’ndeki yenilgiler, üzüntüler derken Osmanlı ahalisini daha da şaşkırtan başka bir hadise oldu: Babıali Baskını! 23 Ocak 1913 günü İttihat ve Terakki Babıali Baskınını gerçekleştirdi. İttihatçılar büyük bir kalabalık halinde Edirne için sloganlar atarak Babıali’ye yürüdüler. Enver Paşa, Babıali’de doğru Kâmil Paşa’nın yanına vardı ve istifasını yazdırdı. Yazıyı alıp padişaha gitti ve sadarete

⁷² Cevdet Küçük, “Bâbiâli Baskını”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.4, Ankara: TDV Yya,1991, 389.

⁷³ Küçük, “*Babıali Baskını*”, 389.

⁷⁴ Küçük, “*Balkan Savaşı*”, 23.

Mahmut Şevket Paşa'nın atanmasını sağladı.⁷⁵ İttihat ve Terakki'nin iktisat politikalarının en önemli ismi olan Cavid Bey baskın olduğu sırada Viyana'da bulunmaktaydı. Arif Naşir Bey, baskın sonrasında Cavid Bey'i başkente davet eden telgrafında baskını şöyle haber vermiştir: "*Kâmil düştü. Mahmud Şevket sadrazam. Serian geliniz*".⁷⁶

Londra antlaşmasına göre Rumeli'yi ellerine geçirmiş olan Balkan devletleri, bu toprakları paylaşamıyorlardı. Bulgarlar, 29 Haziran 1913'te, eski müttefikleri olan Sırp ve Yunanlılara karşı, taarruza geçti ve bu suretle ikinci Balkan Savaşı başlamış oldu.⁷⁷ Sırpların ve Yunanlıların karşı taarruzu sonucu, Bulgar Ordusu mağlup oldu. Bulgarlar, bu muharebeler sırasında, Çatalca'daki kuvvetlerin önemli bir kısmını çekmek zorunda kalmışlardı. Bu durumdan ve Bulgaristan'ın Midye-Enez sınır hattının tespiti işine yanaşmamasından faydalanan Osmanlı kabinesi, İngilizlerin protestosuna rağmen, 13 Temmuz 1913'te Çatalca ve Bolayır cephesinden taarruza geçti. 21 Temmuz'da Kırklareli, 22 Temmuz'da Edirne geri alındı.⁷⁸

Balkan Savaşları'nın yorgunluğu geçmeden Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na neden ve nasıl girdiği halen tartışılmaktadır. Evinden 1911'de ayrılan askerlerin bazıları 1922'ye kadar yuvasına dönemeyecekti. İktidarı tamamen elinde tutan İttihat ve Terakki yönetimi kendi aralarında bile istişare etmeden savaşa girmenin kaçınılmaz olduğunu, bu savaş sayesinde kaybedilen toprakların geri alınabileceğini düşünüyordu.

⁷⁵ Akşin, *Türkiye'nin Yakın Tarihi*, 90. Olayın nasıl cereyan ettiği pek çok eserde aşağı-yukarı aynı şekilde anlatılır. C. Küçük'ün yazdığı maddede şöyle özetlenmiştir.

Enver Bey, yanında Yâkub Cemil, Mümtaz, Mustafa Necib, Ömer Nâci gibi İttihat ve Terakki'nin ileri gelenlerinden sekiz on kişi olduğu halde, partinin Nuruosmaniye Şeref sokağındaki merkezinden ata binerek Bâbiâli'ye doğru yola çıktı. Talat Bey ise birkaç İttihatçı subay ile birlikte kıyafet değiştirerek daha önce Bâbiâli'ye gitmişti. Enver Bey ve yanındakilere yol boyunca çoğunluğu çocuk olmak üzere halk da katıldı. Kalabalık ellerinde bayraklar olduğu halde tekbir getirerek Bâbiâli'ye doğru ilerledi. Enver Bey ve yanındakiler dış sofaya vardıklarında sadâret yaveri Nâfiz Bey odasından fırladı ise de baskıncıların ateşi sonucu öldürüldü. Harbiye nâzırının yaveri Kıbrıslıâde Tevfik Bey de aynı şekilde vuruldu. Tevfik Bey de ölmek üzere iken ateşlediği tabancasıyla İttihatçılar'ın fedailerinden Mustafa Necib Bey'i öldürdü. Ortalığa dehşet salmak için sofanın büyük camlarına ateş edilerek camlar büyük gürültülerle yere indirildi. Gürültüyü duyan kabine üyelerinin her biri bir yere sığındı. Harbiye Nâzırı Nâzım Paşa ise ne olduğunu anlamak için dışarıya fırladı. Baskıncılar, bu sırada kapıyı bekleyen polis komiseri Celâl Bey'i de öldürerek iç sofaya girmişlerdi. Nâzım Paşa, İttihatçılar'a doğru ilerleyip yüksek sesle çıktığı bir sırada Yâkub Cemil tarafından şakağından vurularak öldürüldü. Enver ve Talat beyler kapıyı hızla açarak sadrazamın odasına girdiler. Enver Bey sadrazama sert bir ifadeyle milletin kendisini istemediğini ve istifa etmesini bildirdi. Kıbrıslı Kâmil Paşa da hiçbir şey söylemeden bir kâğıt alarak asker tarafından gelen teklif üzerine istifaya mecbur kaldığını padişaha hitaben yazdı. Enver ve Talat beyler buna "ahali" kelimesini de ilâve ettirip "ahali ve asker tarafından" şekline sokturdular. Küçük, "Bâbiâli Baskını", 390.

⁷⁶ Murat Bardakçı, *İttihatçının Sandığı*, İstanbul: İş Bankası Yay., 546

⁷⁷ Yusuf Hikmet Bayur, *II. Balkan Savaşı*, C.II, İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi Yay, 1999, 18, 35.

⁷⁸ <http://www.ttk.gov.tr/tarihveegitim/balkan-harbi/17.10.2018/16:43>

Dünya Harbi'nde Osmanlı Devleti ile Almanya'yı kader ortaklığına ve aynı ittifak içerisinde yer almaya mecbur eden 2 Ağustos 1914 tarihli Türk-Alman Siyasi İttifak Antlaşması⁷⁹ sonrasında artık Osmanlı'nın savaşa dâhil edilmesi için bir sebep aranmıştır. Almanların planıyla Enver Paşa'nın talimatı birleşmiş ve oldubittiyle Ruslara savaş açılmıştır. 1. Dünya Savaşı'nın en meşhur olaylarından olan Rus limanlarının Osmanlılar tarafından bombalanmasını meşhur eden yalnızca 29 Ekim günü Yavuz ve Midilli'nin Karadenizde bir tatbikata çıkmasına rağmen Sivastopol, Odessa ve Novorossisk limanlarını bombalaması değildir. Rusya'nın 1 Kasım'da Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesine sebep olan bu bombalama hadisesinden önemli yöneticilerin haberinin olmayışı üzerinde ayrıca düşünülmesi icap eden bir mevzudur.⁸⁰ Almanların planlarına göre hareket eden Osmanlı Devleti zaten 2 Kasım 1914'te Kafkas Cephesi'ni açmıştır ve kısa süre sonra on binlerce askerini Sarıkamış'ta kaybetmiştir. Yine çok sayıda askeri ve vatandaşı esir düşmüştür.

⁷⁹ Veli Yılmaz, 1. Dünya Harbi ve 2 Ağustos 1914 Tarihli Türk-Alman İttifakı Antlaşması", *Atatürk Yolu Dergisi*, c.3, sy.9, (1992): 121.

⁸⁰ Osmanlı devlet adamlarının bazıları savaştan yana değildi. Bkz. Cemal Akbay, *Osmanlı İmparatorluğunun Siyasi ve Askeri Hazırlıkları ile Harbe Girişi*, T.C. Genelkurmay Başkanlığı Yay. Ankara, 2004, 216. Ve yine savaş taraftarı olan bazı yöneticilerin önemli gelişmelerden sonradan haberdar olduğu meselesi vardır. Savaştan sonra da "vur emrinin kim tarafından verildiği" tartışılmıştır. Akbay, *Siyasi ve Askeri Hazırlıklar*, 255.

Sonuç

Tarih sadece geçmişte kalan ya da masal tadında anlatılıp geçilecek bir şey değildir. Tarih önemli bir bilimdir. Özellikle de güne ve yarına dokunabilir. Makalenin konusu başka bir ifadeyle sınırlı bir zamandaki Osmanlı tarihindeki hadiseler de hem 21. Yüzyılda defalarca değerlendirilmektedir hem de muhtemeldir ki daha sonraki tarihlerde mukayese ve muhakeme için üzerinde yeniden düşünülecek, farklı bakışlarla analiz edilecektir. Özellikle 1908 oldukça önemli bir tarihtir. Meşrutiyet'in yeniden gündemde olması, Meclis-i Mebusan'ın aktifleşmesi demokratikleşmenin önemli adımlarındandır. Sebepler ve sonuçlar bakımından düşünüldüğünde aslında Meşrutiyet ne sebeptir ne de sonuçtur. Hem sebeptir hem de sonuçtur. Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin ve onların devamı olarak görülen Jön Türklerin gayretleriyle Kanun-ı Esasi'nin ilanı 23 Aralık 1876'da gerçekleşmiştir. Kanun-u Esasi'nin ilanı ile birlikte I. Meşrutiyet devri başlamıştır. Buradan bakıldığında Meşrutiyet bir sonuçtur.

1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'ndeki yenilgi sonrasında zaten bahane arayan II. Abdülhamid'in emriyle Meclis-i Mebusan uzun bir dönem tatil edildi. 1876'da ilan edilen Meşrutiyet özellikle İttihat ve Terakki'nin gayretiyle 23 Temmuz 1908'de yeniden yürürlüğe girdi. Başka partiler kuruldu. Ülkede padişah vardı ama artık partiler de vardı. İktidar ve muhalefet vardı. Bu Türkiye'nin demokratikleşmesinin en önemli safhalarından biridir. Buradan bakıldığında Meşrutiyet bir sebeptir.

Geç Osmanlı döneminde ya da yakın dönem Türk tarihinde oldukça önemli bir yeri olan Meşrutiyetin yeniden aktifleşmesi için mücadele edenlere biraz daha dikkatli bakıldığında bazı isimlerin yan yana gelmesi şaşırtıcıdır. Bu yan yana gelmek aynı amaç için gayret etmek gibi değerlendirilmelidir. İstanbul başta olmak üzere farklı şehirlerde birbirine oldukça uzak insanlar Meşrutiyet ve hürriyet paydasında birleşmişlerdir.

Bu hürriyet havasını bozan hadiselerden birisi II. Meşrutiyetin ilanından yaklaşık dokuz ay sonra gerçekleşmiştir. 31 Mart Vakası olarak bilinen bu olayın halen karanlıkta kalan pek çok kısmı vardır. Özellikle bu olaylarda padişah için neresinde olduğu tam olarak tespit edilememiş başka bir ifadeyle II. Abdülhamid'in 31 Mart Vakası'ndaki durumuna dair tam ve adil olarak hüküm verilememiştir.

II. Abdülhamid'den sonra tahta çıka(rı)lan kardeşi V.Mehmet Reşad'ın etkisiz kaldığı ya da bırakıldığı ve 1918'e kadar ülkenin gerçek muktedirinin İttihat ve Terakki olduğu hususunda tarihçiler hemfikir görünmektedir. Gücün tek elde toplanmasının bazı

avantajları olduğu gibi “ben yaptım oldu” tavrından, meşveretin ihmal edilmesinden kaynaklı Osmanlı Devleti son senelerini çok zor geçirmiştir. İttihat ve Terakki'nin acemiliği, aceleciliği gibi daha pek çok sebepten dolayı Osmanlı Devleti çok zor günler geçirmiştir. Yapılan savaşların (cephelerin) neredeyse tamamını kaybeden Türk ordusunun telafi etmek için yaptığı her hareket zararına olmuştur denilebilir. Kaybeden birisinin kazanmak için hırslandıkça daha da kaybetmesi gibi Osmanlı Hükümeti de (İttihat ve Terakki) son kozunu 1. Dünya Savaşı'nda harcamıştır. Çok önemli getirisi olacağı düşünölen 1. Dünya Savaşı Osmanlı'nın sonu olmuştur.

Kaynaklar

- AÇIKGENÇ, A., “Said Nursi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 35: 565-572
Ankara: TDV Yayınları, 2008.
- AKBAY, C., *Osmanlı İmparatorluğunun Siyasi ve Askeri Hazırlıkları ile Harbe Girişi*,
Ankara: T.C. Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, 2004.
- AKYILDIZ, A., “Tanzimat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 40:1-10,
Ankara: TDV Yayınları, 2001.
- AKÇURA, Y., *Üç Tarz-ı Siyaset*, Ankara: TTK Yayınları, 1976.
- AKŞİN, S., *Türkiye'nin Yakın Tarihi*, C.43, İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi Yayınları,
2013.
- AKŞİN, S., *100 Soruda Jöntürkler ve İttihat ve Terakki*, İstanbul: Gerçek Yayınevi,
1980.
- AKŞİN, S., “1. Meşrutiyet Meclis-i Mebusanı”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, sy.
25/1, (1970): 19-39.
- ALKAN, N., “Emanuel Karasu ve II. Abdülhamid”, *Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler
Enstitüsü Dergisi*, sy. 11/1, (2008): 179-195.
- ARMAĞAN, S., “Türkiye’de Parlamento Seçimleri”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk
Fakültesi Mecmuası*, sy. 33/3-4 (1967): 45-100.
- BARDAKÇI, M., *İttihatçının Sandığı*, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2014.
- BAYAR, C., *Ben de Yazdım 2 (Millî Mücadeleye Gidiş)*, İstanbul: Sabah Kitapları,
1997.
- BAYUR, Y.H., *II. Balkan Savaşı*, C.II, İstanbul: İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi
Yayınları, 1999.
- BEYDİLLİ, K., “Yeni Osmanlılar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 43:430-
433, Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- BİRECİKLİ, İ. B., “Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyetin İlanı Üzerine Bir Deneme”, *Gazi
Akademik Bakış*, 2/3 (2008): 211-226.
- BUZPINAR, Ş.T., “Suriye, Tarih, Osmanlı Dönemi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm
Ansiklopedisi*, 37:559-565, Ankara, TDV Yayınları, 2009.

- BUZPINAR, Ş.T., “Şam, Osmanlı Dönemi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 38:320-325, Ankara TDV Yayınları, 2010.
- ÇAVDAR, A., *İttihat ve Terakki*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.
- DEMİRBAŞ, O., “Türkiye’de Cumhuriyet Fikrinin Oluşumu”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, sy. 8, (2005): 31-60.
- DUMONT, P. ve GEORGEON. F., *Bir İmparatorluğun Ölümü 1908-1923*, çev: Server Tanilli, İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, 1997.
- DURAN, Ö., *II. Meşrutiyet’e Tepkiler*, Y. Yüksek L. Tezi. Atatürk Üniversitesi, 2008.
- GÖÇMEN, M., “Okyar, Ali Fethi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 33:342-343, Ankara TDV Yayınları, 2007.
- GÜL, M.F., “Nevşehirli Damad İbrahim Paşa’nın İskân Faaliyetleri: Lâle Devrinin Şanslı Şehri Nevşehir”, *Tarihin Peşinde*, sy. 10 (2013): 237-254.
- HANİOĞLU, M. Ş., “Meşrutiyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 29:388-393, Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- HANİOĞLU, M. Ş., “Jön Türkler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 23:584-587, Ankara: TDV Yayınları, 2001.
- HANİOĞLU, M. Ş., “Şura-yı Ümmet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 39:240-242, Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- HANİOĞLU, M. Ş., “Talat Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 39:502-503, Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- HANİOĞLU, M.Ş., “Türkçülük”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 41:551-554, Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- HANİOĞLU, M.Ş. “Teşkilat-ı Mahsusa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 40:568-569, Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- HUYUGÜZEL, Ö. F., “Tanin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 39:565-567, Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- İLERİ, İ., “Batı Gözüyle Meşrutiyet Kutlamaları ve Genel Af”, *OTAM*, S.17, (2005): 213-220.
- İNAL, İ. M. K., *Son Sadrazamlar*, İstanbul: Dergâh Yay. C.1. 1982.
- KARAL, E. Z., *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.IV, Ankara: TTK Yayınları, Tarihsiz.
- KARACAKAYA, R., “Meclis-i Mebusan Seçimleri ve Ermeniler 1908-1914”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, sy. 3, (2003): 127-142.

- KARPAT, K. ve ROBERT W. Z., “I. Meşrutiyet Dönemi ve II. Abdülhamid’in Saltanatı”, *Türkler Ansiklopedisi*, Ed. H. Celal Güzel, 12. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- KERMAN, Z., “Samipaşazade Sezai”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 36:77-78, Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- KODAMAN, B., “II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1914)”, *Türkler Ansiklopedisi*, 13:165-192, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- KOMİSYON, *II. Meşrutiyet’in İlk Yılı 23 Temmuz 1908-23 Temmuz 1909*, İstanbul: YKY, 2008.
- KOMİSYON, *TBMM Albümü/Cilt1*, Ankara: TBMM Yayınları, 2010.
- KURAN, A.B., *Osmanlı İnkılap Hareketleri ve Millî Mücadele*, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2012
- KÜÇÜK, C., “Bâbiâli Baskını”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 4:389-390, Ankara: TDV Yayınları, 1991.
- KÜÇÜK, C., “Balkan Savaşları”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 5:23-25, Ankara: TDV Yayınları, 1992.
- LUTSKİY, B., *Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi (16. Yüzyıldan 20. Yüzyıla)*, çev. Turan Keskin, İstanbul: Yordam Kitap, 2011.
- MARDİN, Ş., *Jöntürkler’in Siyasi Fikirleri*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- METE, Ş., “Trablusgarp Savaşı ve İtalya’nın Akdeniz’deki Faaliyetleri”, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, sy. 8, (1998): 261-292.
- ORTAYLI, İ., *İmpartorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Hil Yayınları, 1987.
- ÖZCAN, A., “Milliyetçilik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 30:84-87, Ankara: TDV Yayınları, 2005.
- ÖZCAN, A., “Otuzbir Mart Vakası”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 34:9-11, Ankara: TDV Yayınları, 2007.
- TOPRAK, S. V., “İlk Osmanlı Seçimleri ve Parlamentosu”, *Sosyoloji Dergisi*, 3/26, (2013): 171-192.
- TUNAYA, T. Z., *Hürriyetin İlanı*, İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, 1998.
- UÇMAN, A., “Ali Suavi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2:445-448, Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- UÇMAN, A., “Rıza Tevfik Bölükbaşı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 35:68-70, Ankara: TDV Yayınları, 2008.

UÇMAN, A., “Tevfik Fikret”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 41:9-13, Ankara: TDV Yayınları, 2012.

UZUNÇARŞILI, İ. H., “1908 Yılında İkinci Meşrutiyetin Ne Suretle İlan Edildiğine Dair Vesikalar”, *Bellekten*, XX, (1956): 103-174.

YILMAZ, V., “1. Dünya Harbi ve 2 Ağustos 1914 Tarihli Türk-Almak İttifakı Antlaşması”, *Atatürk Yolu Dergisi*, 3/9, (1992): 170-183.

Elektronik Kaynaklar

<http://sinanculuk.blogspot.com/sultan-ikinci-abdulhamidin-hal-fetvasi> (10.03.2018).

<https://www.ttk.gov.tr/tarihveegitim/balkan-harbi/> (17.10.2018).